

Türkiye İşçi Partisi'nin İnşa ve Gelişimini Tetikleyen Koşullar (1960 – 1966)¹

Erkan İNAN²

Özet

Türkiye İşçi Partisi, 1960'lı yıllarda Türkiye siyasetinin önemli bir aktörü olmayı başarmıştır. Türkiye'de sol ideolojinin gelişimine katkı sağlayan birçok kişinin yolları Türkiye İşçi Partisi ile kesişmiştir. Devrimci gençlik önderlerinden edebiyatçılara, teorisyenlerden hukukçulara, işçilerden öğrencilere kadar sol harekete ilgi duyan birçok kesimin önemli temsilcileri Türkiye İşçi Partisi çatısı altında bulunmuşlardır. Peki, Türkiye İşçi Partisi'ni bir çekim merkezi konumuna sürükleyen koşullar neydi? Neden toplumun farklı kesimleri bu örgüt içerisinde yer almak istemişlerdi? Türkiye İşçi Partisi'nin gelişimini tetikleyen koşullar neydi?

Bu çalışmada; Türkiye İşçi Partisi'nin inşa ve gelişiminin temel dinamiklerini oluşturan ulusal ve uluslararası koşulların irdelenmesi amaçlanmaktadır. Türkiye İşçi Partisi'nin inşa süreci ulusal ve uluslararası düzlemde ele alınmaktadır. Türkiye İşçi Partisi ve oluşturmuş oldukları blokların hangi koşullarda ortaya çıktıkları tartışılmaktadır. Türkiye İşçi Partisi'nin kendisini konumlandırmış olduğu politik hat ve bu hattın örgüte sunduğu özgünlük vurgulanan konular arasındadır. Çalışmanın bütününde Türkiye İşçi Partisi'nin hangi koşulların ürünü olduğu sorusuna yanıtlar aranmakta ve bu koşulların örgütün kitleselleşmesindeki rolleri tartışılmaktadır. Yanıt arama sürecinde Türkiye İşçi Partisi'nin politik hattan faydalanılmaktadır. Örgütün konumlanmış olduğu politik hattın reel sosyalizmden keskin farklılıklar içerdiği sonucuna ulaşılmıştır. Türkiye İşçi Partisi bünyesinde yeni bir sosyalizm okuması üzerinden Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışı geliştirilmeye çalışılmıştır. Bu çabanın sonucunda Batı demokrasisi ve sosyalizm aynı potada eritmeye çalışılmış, reel sosyalizm anlayışı reddedilmiştir. Bu çabanın hangi koşulların ürünü olabileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye İşçi Partisi, Demokrasi, Sosyalizm

¹ Bu çalışma, "Demokratik Sosyalizm Modelinde Siyasal Katılım: Türkiye İşçi Partisi Örneği 1961 – 1971" isimli doktora tezinden üretilmiştir.

² Dr., Bağımsız Araştırmacı, ORCID: 0000-0002-8950-8251, erkaninan85@gmail.com

The Conditions Triggering the Construction and Development of the Turkish Labour Party (1960 – 1966)¹

Erkan İNAN²

Abstract

The Turkish Labour Party, managed to become an important actor in Turkish politics in the 1960s. The paths of many people who contributed to the development of the left – wing ideology in Turkey intersected with the Turkish Labour Party. Many important representatives of the left movement, from revolutionary youth leaders, writers, theorists, lawyers, workers to students who were interested in movement, were under the roof of the Turkish Labour Party. What were the conditions that made the Turkish Labour Party a center of attraction? Why did different segments of society want to be a part of this organization?

What were triggering conditions for the development of the Turkish Labour Party? This study aims to examine the national and international conditions that constitute the main dynamics of the construction and development of the Turkish Labour Party. The construction process of the Turkish Labour Party is addressed on both national and international levels. The emergence of the Turkish Labour Party and the blocs it has formed are discussed in the context of the conditions under which they arose. The study highlights the political stance that the Turkish Labour Party has positioned itself and the uniqueness that this stance offers to the organization. Throughout the study, answers are sought to the question of what conditions the Turkish Labour Party emerged from and role of these conditions in the organization's mass mobilization. During the process of searching for an answer, the political line of the Turkish Labour Party is being utilized. It has been concluded that the political line adopted by the organization contains distinct differences from real socialism. Within the framework of the Turkish Labour Party, an attempt is being made to develop a unique understanding of socialism specific to Turkey, based on a new interpretation of socialism. As a result of this effort, Western democracy and socialism have been attempted to be fused together, and the concept of real socialism has been rejected. The conditions that may have led to this endeavor are being discussed.

Keywords: Turkish Labour Party, Democracy, Socialism

¹ This study is based on the PhD thesis entitled “Political participation in the democratic socialism: The Turkish Labor Party 1961 – 1971.”

² PhD., Independent Researcher, ORCID: 0000-0002-8950-8251, erkaninan85@gmail.com

Giriş

1960'lı yıllar, Türkiye İşçi Partisi (TİP) açısından altın dönem olarak adlandırılabilir. Partinin kuruluş ve yükseliş dönemi 1960'lı yıllarda gerçekleşmiştir. Örgütün inşa ve gelişim süreçlerini tetikleyen bir dizi ulusal ve uluslararası koşul bulunmaktadır. TİP'in yapısı, örgütlenme şekli ve konumlanmış olduğu politik hat ulusal ve uluslararası koşullardan dolayı ya da doğrudan etkilenmiştir.

1945 yılı tüm dünyada radikal dönüşümlerin yaşandığı bir zaman dilimidir. İkinci Dünya Savaşı sonra ermiş, faşizm tarihin tozlu sayfalarına gömülmüş ve yapısında köklü değişiklikler gerçekleştirme zorunluluğuna itilmiş; kapitalizm ve komünizm arasındaki mesafe bir duvar boyutuna kadar inmişti. Bu süreçte demokrasi tartışmaları dünyanın dört bir yanına sıçramıştı. Liberal doktrin demokrasi okumasını seçme ve seçilme hakları üzerinden yapmaktaydı. Antik Yunan'dan günümüze kadar ulaşmayı başaran demokrasi kelimesi liberalizm ile birlikte yeni sınırlarla karşılaşmıştı. Elbette ki bu süreçten Türkiye Cumhuriyeti de derinden etkilenmiştir. Seçme ve seçilme özgürlüğünün arkasına saklanan demokrasi kavramı uluslararası aktörler tarafından Türkiye'ye dayatılmış ve çok partili sistemin kapıları aralanmıştı.

Soğuk Savaş ile başlayan süreçle birlikte ise yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönem yeni sınır ve sınırlılıklar yaratmıştır. Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde Hür Dünya isimli yeni bir blok oluşturulmuştu. Liberal demokrasinin gelişimini hedefleyen ve bu hedef doğrultusunda örgütlenen bu blok, Sovyetler Birliği ve onun ideolojik nosyonuna kökten bir karşı duruş göstermekteydi. Madalyonun diğer yüzünde Sovyetler Birliği bulunmaktaydı. Sovyetler Birliği eşitlik, adalet, özgürlük gibi kavramların okunmasında liberal demokrasinin ilkelerinden faydalanmamaktaydı. Sosyalizmin hak ve özgürlükler anlayışı doğrultusunda örgütlenen yöneten-yönetilen ilişkileri, Batı dünyasının yönetme eyleminden derin farklılıklar içermekteydi. Özyönetim kavramı yöneten- yönetilen ilişkilerinin yapısında büyük dönüşümleri beraberinde getiriyordu. . Ünlü düşünür Gramsci (1989: 9), sosyalizmi; burjuvazi tarafından sömürülen işçi sınıfının bir araya gelerek işçi demokrasisi öğretisini iktidara taşıdığı bir yönetim şekli olarak tanımlamaktadır. Sosyalist öz yönetim ise yaşamın ve emeğin örgütlü yapılar vasıtasıyla düzenlenerek bireylerin topluluk bilincine ulaşmalarının sağlandığı, işçiler tarafından işletmelerin devralındığı ve yönetildiği, siyasal iktidar dâhil tüm topluluklarda emeğin egemen güç konumuna erişmesiyle işçi demokrasisinin hayata geçirildiği bir yönetim stratejisi olarak tanımlanmaktadır (Bensoussan & Labica 2016: 734).

Soğuk Savaş ile birlikte çift kutuplu dünyada keskin ayrışmalar yaşanmıştır. Hür Dünya isimli Batı bloku proleter diktatörlük anlayışına karşı savaş başlatmış ve liberal demokrasi rüzgârlarının tüm dünyada esmesini hedeflemiştir. Bu rüzgâr, etkisini Türkiye Cumhuriyeti'nde de göstermiştir. Türkiye'de iktisadi, siyasal ve tarihsel okumaların yönü Hür Dünya blokunun örgütleyicileri ile paralel bir hal almıştı. Bu doğrultuda tek parti devri sona ermiş ve çok partili siyasal hayata geçilmiştir. Akabinde, iktidar el değiştirmiş ve Türk siyasal hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Liberal demokrasi üzerinden örgütlenen, buna rağmen feodal köklerinden kopamamış bir Türkiye'de Demokrat Parti iktidarı ile yeni bir döneme girilmiştir. Demokrat Parti iktidarı 1950'lerin başlarında altın dönemini yaşamıştı. Bu dönem hak ve özgürlükler açısından geniş halk kitlelerine de olumlu yansımıştı. Ancak, 1950'lerin ikinci yarısıyla birlikte koşullar değişmiş ve Demokrat Parti iktidarı geniş halk kitlelerinin hak ve özgürlük taleplerine günden güne arkasını dönmüştür. Bu süreçte hak ve özgürlük mücadelelerinin dünya genelinde yaygınlaşmasını sağlayan koşullar olgunlaşmış ve birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de bazı hareketler çekim merkezi olmayı başarmıştır. Çalışmada, TİP bu düzlem üzerinden ele alınmaktadır. Bu yazıda, iki kutuplu dünyanın şekillendirdiği siyasal atmosfer üzerinden TİP çözümlemesini gerçekleştirmek hedeflenmektedir. TİP'i çekim merkezi yapan ve Türk siyasal hayatında önemli roller üstlenmiş kişilerin TİP ile yollarının kesişmesini sağlayan koşulların irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu doğrultuda liberal demokrasi kavramı ve liberal demokrasinin Türkiye'de kesintiye uğradığı uğraklardan faydalanılmaktadır.

27 Mayıs 1960 tarihi Türk siyasal hayatının önemli dönüm noktalarından bir tanesidir. Türkiye'de seçme ve seçilme haklarının ötesinde konumlanamayan demokrasi kavramı, 27 Mayıs 1960 tarihinde bu niteliklerini de yitirmiş ve yöneten-yönetilen ilişkilerinde yeni sınır ve sınırlılıklar oluşturulmuştur. Bu sınır ve sınırlılıklar, yöneten – yönetilen ilişkilerinin yapısında köklü dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuşlardır. Ortaya çıkan köklü dönüşümlerin yeni hareketlerin doğması ve gelişmesinde önemli rol oynadığı söylenebilir. Yöneten-yönetilen ilişkilerinin yapısında köklü değişim ve dönüşüm talebinde bulunan bazı kişiler, bazı örgütler oluşturmuş ya da değişim talebinde bulunan örgütlere katılmışlardır.

Bu örgütlerden birisi; belki de en önemlisi olan TİP, Türkiye’de yöneten-yönetilen ilişkilerinin yapısında değişim talep eden birçok önemli ismi bünyesinde barındırmış ve onları siyasal aktör konumuna sürüklemiştir. Bu sayede Türkiye’de sosyalist hareket gelişmiş, TİP tedrisatından geçen birçok kişi ise Türkiye sosyalist hareketinde farklı akımların temsilcisi konumuna yerleşmişlerdir.

TİP üzerinden Türkiye’deki sosyalist hareketlerin panoramasını ortaya çıkarmak iddialı bir yaklaşımdır. Dostoyevski, “Hepimiz Gogol’un paltosundan çıktık” diyerek Gogol’un, Rus edebiyatına vermiş olduğu katkıyı gözler önüne sermiştir. TİP, Türkiye sosyalist hareketinde Gogol’un paltosunu anımsatabilir. Bu paltodan; Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Sadun Aren gibi önemli siyasetçiler, Fikir Kulüpleri Federasyonu ve TİP bağı üzerinden Deniz Gezmiş, Mahir Çayan, İbrahim Kaypakkaya gibi Türkiye sosyalist hareketine damga vurmuş genç devrimciler, Mihri Belli, Hikmet Kıvılcımlı gibi önemli sosyalist gelenekler inşa etmiş politika insanları, Yaşar Kemal, Can Yücel, Çetin Altan gibi çok önemli edebiyatçılar çıkmıştır. Peki, bu kişiler ve TİP’in yolları neden kesişmiştir? Bu kişilerin TİP çatısı altında örgütlenmesini sağlayan sosyal, iktisadi ve politik koşullar nasıl oluşmuştur?

Müesses nizam olarak adlandırılan ve yerleşik, kurulu düzen olarak tanımlanabilen yapılar başka bir yaşam anlayışının oluşmasını örgütleyebilecek yönetim anlayışlarını yok saymaktadırlar. Bu yok sayma durumu TİP’in inşası ve gelişiminde önemli bir faktör olmuştur. Yöneten sınıf tarafından yok sayıldığını düşünen çeşitli kişiler ya da gruplar var olduklarını ispat edebilmek adına örgütlenmişler ve bir umut sığnağı oluşturmuşlardır. Peki, bazı kesimler için bir umut sığnağı neden gerekiyordu? Demokrat Parti iktidarı ve 27 Mayıs Askeri Darbesi’nin bu süreçteki rolü neydi? Bu sorulara verilecek yanıtlar hem Türk siyasal hayatında dönemin panoramasının ortaya çıkarılmasını hem de TİP okumasının farklı bir perspektiften gerçekleşmesine olanak sağlayabilir.

27 Mayıs Askeri Darbesi ve 12 Mart Muhtırası iktisadi ve politik açıdan birçok çalışmaya esin kaynağı olmuşlardır. Bu çalışmada ise iki darbe arasında TİP’in gelişmesine olanak sağlayan koşullar sorgulanmaktadır. 27 Mayıs Askeri Darbesi ve 12 Mart Muhtırası arasındaki dönemde altın çağını yaşayan TİP’in neden ve nasıl çekim merkezi olduğu sorusunun yanıtları aranmaktadır. Bu dönemin Türkiye’deki sosyalist hareketleri nasıl etkilediği tartışılmaktadır.

Mehmet Ali Aybar Okuması Üzerinden TİP’in Politik Hattının İnşa Süreci

Katı, hiyerarşik ve bürokratik bir devlet anlayışının ortaya çıkmasında yönetme eyleminin örgütlenme şekli kilit rol oynamaktadır. Çevikbaş’ın da belirttiği gibi (2014: 79) yönetme eyleminin küçük bir azınlık grubunun tekelinde olması sonucunda katı, hiyerarşik bir yönetim anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu türden bir yönetim anlayışı geniş halk kitlelerini siyasal katılım alanlarına dâhil etmezler. Aybar, bürokratik yönetim anlayışı ve herhangi bir sınıfın diktatörlüğünü reddetmiştir. Demokratik sosyalizm modelinin teorisyen ve liderlerinden beslenen Aybar, Türkiye şartlarına uygun bir sosyalizm çözümlenmesi yapmayı denemiştir. “Güler yüzlü sosyalizm” adını alan bu çözümlenme, geniş halk kitlelerinin yönetme eylemi sürecinde karar alma mekanizmalarında etkin bir şekilde rol oynamaları üzerinden oluşturulmuştur (Aybar, 1988a: 112). Bu türden bir yaklaşımın arka planında tarihselliğe yapılan vurgu kayda değerdir. Aybar’a göre, geçmişin izlerinden bağımsız bir toplumsal sınıf çözümlenmesinin eksik ve hatalı olmaması beklenemezdi. Osmanlı yönetim sisteminin ceberut yapısını vurgulayan Aybar, buradan Türkiye’deki bürokratik devlet yapısının kökenlerine inmekte ve toplumsal ilişkilerde yaşanan çarpıklığı bu tarihsellik üzerinden okumaktadır (Özman, 2008: 379). TİP tüzüğünün de yaratıcısı olan TİP Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar, partinin özgün bir yapıya kavuşmasında kilit bir rol üstlenmektedir. Aybar (1988a: 33), Türkiye’nin ceberut devlet yapısının köklerini Osmanlı’nın siyasal yapısında aramakta, bürokratik devlet anlayışının nasıl oluştuğunu sorgulamakta ve bu anlayışı yok edecek bir yapının çerçevesini oluşturma gayesini ortaya koymaktaydı (Özman, 2008: 379). Bu çerçevenin en belirgin unsurlarından birisi sosyalizm mücadelesinde yukarıdan bir müdahaleye kökten bir karşı duruştur. İşçiler, köylüler, öğrenciler, aydınlar gibi geniş halk kitlelerinin yaratıcısı olan kesimlerin örgütlü bir güç konumuna erişmesi yöntemiyle hareketin kitleliliğe evrilmesi ve iktidarın seçimler yoluyla el değiştirmesi TİP tüzüğünde de açıkça belirtilmekteydi (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi, 1962: 5). Bu hedef doğrultusunda hem zinde kuvvetler olarak da adlandırılan askeri darbelere hem de proleter devrimi hedefleyen halk savaşı anlayışına karşı kökten bir karşı duruş gösterilmiştir. Buradan hareketle öncelikle Aybar’ın düşün dünyası ardından ise TİP’in yol haritası; “zinde kuvvetler” anlayışının bürokratik devlet anlayışının sürekliliğini sağlayacağı ve ceberut yapıyı devam ettireceği görüşü doğrultusunda şekillenmiştir. Bunun sonucunda yukarıdan bir müdahaleyi kabul etmeyerek az gelişmiş ülkelerin geleneksel sol mücadele yöntemlerinden farklı bir örgütlenme biçiminin temeli

atılmıştır (Şener 2015: 249). Bu yol; aşağıdan örgütlenme yöntemiyle işçi ve emekçilerin örgütlü mücadeleleri üzerinden temellendirilerek hareketin kitlesel bir boyut kazanması üzerinden kurgulanmıştır (Özman 2008: 380).

1945 – 1960 yılları arasında yaşanan çok partili sisteme geçiş, Demokrat Parti iktidarı ve 1960 Askeri Darbesi'nin Aybar'ın sosyalizm ve demokrasi çözümlemelerine yol gösterici niteliklerde bulunduğu varsayımı üzerinden Aybar'ın politik çözümlemeleri okunabilir.

Aybar, İkinci Dünya Savaşı'nın bitişi tarihi olan 1945 yılı ile birlikte yazılarını çeşitli mecralarda yayınlamaya başladı. Aybar'ın 1945 yılında paylaştığı ilk yazılardan biri olan “Kâğıt Üzerinde Demokrasi” yazısı gösteriyor ki güler yüzlü sosyalizm anlayışının inşacısının politik konumunda keskin dönüşümler yaşanmamıştır. Aybar, 1945 yılındaki demokrasi yorumunu siyasal katılım vurgusu üzerinden gerçekleştirmektedir. Aybar'a göre (1968: 20) yurttaşların hükümet faaliyetlerine özgürce ve serbest bir şekilde katılmaları demokrasi alfabesinin ilk harfini oluşturmaktadır. Devamında ise düşünce ve ifade özgürlüğü gelmektedir (Aybar 1968: 20). Aybar'ın çalışmalarının izini sürmek ideolojik gelişiminin daha kolay anlamlandırılmasına olanak sağlayabilir. Aybar'ın (1968: 31) demokrasi kavramını septik ve hoşgörü üzerinden temellendirmiş olması Marksizm'in ilkelerine ve proletarya diktatörlüğüne olan mesafesini açıkça ortaya koymaktadır. Tan ve Vatan gazetelerinin kendilerini milliyetçi olarak tanımlayan bir grup tarafından saldırıya uğramasının akabindeki yazısında Mevlana'dan örnekler vermesi, Aybar'ın teoride olduğu gibi pratikte de demokrasi kavramını hoşgörü üzerinden temellendirdiğinin ispatı niteliğindedir (Aybar 1968: 44). Henüz 1945 yılında liberalizmin temsil krizini çözümlleyen Aybar; seçme ve seçilme hakkının olduğu, anayasaları kısmen özgürlükçü olan, hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletmiş gibi gösterildiği liberal demokrasilerin, yurttaşları sınırlı katılıma yönlendirdiği gerekçesiyle geliştirilmesi gerekliliğini vurgulamaktadır (Aybar 1968: 20-21). Aybar (1968: 21), liberal demokrasinin sınırlı katılım anlayışının aşılammaması durumunda bireylerde siyasal ilgisizliğin oluşacağını ve yurttaşların karar alma mekanizmalarından uzaklaşacaklarını ifade etmektedir. Sonraki yıllarda genel başkanlık üstleneceği TİP tüzüğüne göre (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1962: 6) örgütün kuruluş amacı; geniş halk kitlelerinin yurt ve devlet işlerine müdahil olarak karar alma süreçlerinde etkin konumda bulunabilmeleridir. Bu hedef Aybar'ın demokrasi anlayışı ve TİP örgütlenme faaliyetlerinin kısa bir zaman aralığında oluşmadığını gözler önüne sermektedir. Aybar, proletarya diktatörlüğüne de keskin bir karşı duruş göstermektedir. Aybar'ın Türkiye'de sosyalist hareketin önemli temsilcilerinden biri olarak gösterilmesinde antiemperyalist yanının güçlü olmasının payı yadsınamaz. Benzer şekilde Ünlü de (2002: 242) Aybar'ın meclise girdiği ilk günlerde Türkiye topraklarının ABD işgali altında olduğunu belirtmesini, 1966 Mersin mitinginde halka ABD'ye karşı pasif direniş çağrısında bulunmasını, “NATO'ya Hayır” kampanyasını örgütlemiş olmasını önemli görerek Aybar'ın ideolojisinde bağımsızlık kavramının önemine vurgu yapmaktadır. Ünlü'ye göre Aybar'ın bağımsızlık anlayışı salt bir Batı karşıtlığı üzerinden okunmamalıdır. Ünlü (2002: 272), Aybar'ın ABD karşıtlığının yanında SSCB'ye de eleştirel yaklaştığını ve bu tutumunun ona aydın kimliğinin yanında yurtsever bir kişilik hüviyeti de kazandırdığını belirtmektedir. Bu noktada Kemalizm önemli bir rol oynamaktadır. Aybar'ın antiemperyalist yanının TİP'in politik hattının inşa sürecinde de etkili olduğu söylenebilir. Başta Aybar olmak üzere Türk solunun gelişiminde rol oynayan birçok aktör, antiemperyalist konumlanma üzerinden Kemalizm ile yakın bağ kurmuşlardır. Bu bağ Türk solunun birçok bileşenini Kemalizm ile birbirine eklemlenmiştir. Türk sosyalizminin ilkeleri Kemalizm üzerinden şekillenmiştir. Aydemir, Türk sosyalizmin ilkelerini (Aydemir 1963: 8);

- Antiemperyalist kimliğe sahip olma.
- Antikapitalizm çatısı altında milli ekonomiyi savunma.
- Mustafa Kemal milliyetçiliğini özümseme.
- Başta dış politika olmak üzere milliyetçi anlayışla tüm politik süreçleri anlamlandırma ve uygulama.
- Plancı anlayışı, iktisadi ve siyasi hayatın parçası haline getirme.
- Güçlü ve bağımsız sendikacılık anlayışını benimseme.
- Laiklik ilkesinden taviz vermeme, şeklinde açıklamaktadır.

Karan'a göre de (1962: 6-7), Kemalizm'in ilkeleri; Türk sosyalizminin yol haritasını oluşturmaktadır. Boran'ın Kemalizm çözümlemesi ise özgünlükler taşımaktadır. Boran, Mustafa Kemal sonrası dönemde Kemalist ideolojiyi benimseyen kitlelerin; soyutu somuta geçiremediğini ve bu sebepten dolayı Kemalizm'in devrimcilik ilkesinin sosyal ve ekonomik dönüşümlere kapı aralayamadığını belirtmektedir. Oysaki Kemalist ilkelerin yeterli dönüşümü sağlayabilecek yeterlikte olduğu görüşü Boran tarafından ifade edilmektedir (Boran 2010: 505-506).

TİP'in İnşası ve Gelişimi

Bazı siyasal örgütler kuruluş ve gelişim aşamalarında keskin dönüşümler gerçekleştirebilirler. TİP örneğinde de bu dönüşümün izleri kendisini açıkça göstermektedir. TİP, 12 Şubat 1961 günü 12 sendikacı tarafından işçilerin çıkarlarını korumak ve yeni kazanımlar elde edebilmelerini sağlamak için kuruldu (Aybar, 1968: 189). Buna rağmen partinin konumlanmış olduğu ideolojik hat net bir şekilde belli değildi. Partinin yaşamış olduğu ideolojik yalpalanma örgütün gelişimini olumsuz etkilemiş ve TİP beklediği ilgiyi halk nezdinde görememişti (Aybar, 1988: 168). Partinin yaşamış olduğu ideolojik belirsizlik çeşitli açılardan gözlemlenebilir durumdaydı. TİP'in ilk genel başkanı ve kurucu üyelerinden olan Avni Erakalın, TİP'in gelişim sürecinde milletvekili aday olarak gösterilmeyeceğini öğrenmesinin hemen ardından istifa etmiştir. Erakalın, istifanın ardından ise sol ideolojiye bir karşı duruş üzerinden okunabilen ve sağ kesimin temsilcisi olma hedefini koyan Yeni Türkiye Partisi'ne geçiş yapmıştır (Aydınoglu, 2011: 104).

Partinin yaşamış olduğu ideolojik belirsizliği sonlandırmak ve yeni bir yol haritası oluşturmak adına parti kurucuları aydınlarla görüşme kararı aldılar. Mehmet Ali Aybar ve TİP birlikteliği bu kararın en önemli ürünü olarak ortaya çıktı ve hem Türkiye siyasetinde hem de Türkiye solunda yeni bir dönemin kapıları aralandı. 1962 yılına gelindiğinde Aybar'ın genel başkanlığı kamuoyuna duyuruldu. Türkiye Cumhuriyeti'nin atılacak adımlar ile gelişmiş, çağdaş bir şekle bürünmesi ve geniş halk kitlelerinin siyasal katılım alanlarına dâhil olması hedefi doğrultusunda Aybar ve TİP'in yolları kesişti (TİP Bildirisi, 1962). Bu birliktelik ilk zamanlarda büyük bir yankı uyandırmadı. Şener (2015: 253) bu durumu, TİP'in ölü doğmuş bir yapı olduğu benzetmesiyle ifade etmektedir. Bu süreç, ayrıca, fırtına öncesi sessizlik diye de betimlenebilir. Geniş halk kitleleri kapatılan Demokrat Parti'nin izinden giden ve kendisini Demokrat Parti'nin devamı olarak gösteren örgütlere ilgi duymaktaydı (Varuy, 2010: 24). Bu durumu değiştirmek ve rüzgârı arkasına almak isteyen Aybar, partinin güçlenmesi adına başta aydınlar üzere bağımsızlık, eşitlik ve adalet talebinde bulunan kişiler ve gruplara çağrıda bulunarak partiye katılmalarını istedi. Bu çağrıya kayıtsız kalmayan Behice Boran, Sadun Eren, Nihat Sargın gibi isimler TİP'e katıldılar. Bunun sonucunda örgüt içerisinde aydınların egemen konumda olduğu görüşü dillendirilmeye başlandı. Aydınların parti içerisinde egemen konumda olması örgüt içerisinde tartışma konusu yaratmıştır. Kol gücü ile çalışan emekçilerin örgüt içerisinde geri plana atıldığına dair görüşlere karşın TİP yönetimi yeni yol haritası oluşturma kararı aldı. İşçi partisi olmanın vermiş olduğu sorumluluk ve entelektüel bir oluşumun ötesinde anlam ifade edebilmek adına parti içerisindeki tüm organlarda süreç yönetimine katılan kişilerin yarısının emek gücü ile çalışanlardan olması zorunluluğu 1966 yılında TİP tüzüğüne eklendi (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966: 30). Bu düşünce yapısını uvriyerist bulan bazı aydınlar partiden ya istifa ettiler ya da üst yönetim tarafından dışlanarak uzaklaştırıldılar (Ünsal 2002: 4).

TİP, Türkiye solunu derinden etkilemenin yanında Türkiye siyasal yaşamında da önemli bir yer edinmeyi başarmıştır. Partinin kuruluş amacı; emeğiyle geçinen kitlelerin memleket meselelerinde söz ve karar hakkına sahip olması idi. Boran (2010: 423), yönetilenlerin belirli aralıklarla kendi yerel ve merkezi temsilcilerini seçmesi ile sınırlandırılan bir anlayışın, yönetilenleri, sistem içerisinde pasif bir konuma sürüklediği görüşündedir. 1946 yılında, Behice Boran Söz Dergisi'ndeki yazısında halk idaresi üzerinden demokrasi kavramını yorumlamaktadır. Bu yazısında Boran, örgütlenmenin önemine değinerek demokrasinin geniş halk kitlelerinin belirli aralıklarla kendi vekillerini seçmesinin çok ötesinde bir kavram olduğunu ifade etmektedir. Nesin'e göre de (1965: 4) örgütlenme özgürlüğünün kısıtlandığı bir ortamda toplulukların politikleşmesi olanaksızdır dolayısıyla bu tür topluluklardan oluşan toplumlarda demokrasi kavramından söz edilemez.

1960 yılına gelinceye dek Türkiye'de, Komintern ve Türkiye Komünist Partisi geleneği dışında örgütlü bir sosyalist hareket içerisinden doğan siyasal parti yer almamaktaydı (Şener, 2015: 249). TİP, hem bu boşluğu doldurmak hem de birçok farklı kesimi aynı çatı altında bir araya getirme gayesi içerisinde özgün bir yapı olma yolunu seçmiştir.

TİP'in Komintern ve Çin Komünist Partisi'nden farklı bir sosyalizm yolu seçmesi ve bu süreçte kendisini sosyal demokrasi sınırlarına hapsedmemesi, TİP'in Türkiye siyasetinde özel bir konumda bulunmasını sağlamıştır. TİP'i diğer sosyalist örgütlenmelerden ayıran ve farklı bir sosyalizm yorumlamasının Türkiye topraklarında filizlenmesini sağlayan koşullar nelerdir? Bu sorunun yanıtı Aybar'ın "gülün yüzlü sosyalizm" anlayışının Türkiye topraklarında bulunduğu karşılıklı aranabilir.

• Stalin politikalarının, Stalin sonrası SSCB'de dahi yargılanması (Fraser 1988: 30).

- Macar Devrimi'nin SSCB politikalarına karşı başkaldırının fitilini ateşlemesi ve aşağıdan devrim anlayışının geniş kitlelerce tartışılmasını sağlaması (Faulkner 2012: 346).
- Kapitalist blokun, İkinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir zaman sonra harap durumdaki Avrupa'yı yeniden inşa ederek büyük ekonomik sıçramalar ve önemli siyasal ve ekonomik birlikler gerçekleştirmeyi başarması (Karlık 2014: 9-11).
- Türkiye'de çok partili siyasal hayata geçilmesi ve liberal demokrasi anlayışını geliştirebilecek bir anayasanın hazırlanması gibi nedenler Komintern geleneğinden farklı bir sosyalizm anlayışının inşasında rol oynamış olabilirler.

Aybar'a göre (1988: 206-208) TİP'in geniş halk kitlelerinin temsilcisi olması durumunda ekonomide başrol görevini devlet üstlenecektir. Ağır sanayi ve ülke ekonomisinde kilit rol oynayan şirketler devletleştirilecek diğer sektörlerde ve tarım alanında devlet ve özel sektör işbirliği içerisine girecektir. Kalkınma planları oluşturulacak ve tüm adımlar bu plan doğrultusunda atılacaktır. Gelir dağılımı konusunda köklü dönüşümler yaşanacak ve emekçilerin yaşam standartlarında önemli iyileştirmeler yapılacaktır.

Bu hedefleri gerçekleştirebilecek kitleleşmeyi yakalayabilmek adına 1960'lı yılların başında TİP tarafından çeşitli yol haritaları oluşturulmuştur. Bunların sonucunda; Fikir Kulüpleri Federasyonu (FKF) ile öğrenciler ve gençler, Devrimci Doğu Kültür Ocakları (DDKO) ve parti içerisindeki doğulular grubu ile Kürtler, Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu ile işçiler ile temas kurulmuş ve kitleleşme ve TİP'in çekim merkezi olma yolunda dev adımlar atılmıştır (Ünsal, 2002: 8). Özellikle gençlik hareketleri TİP'in kitleleşme sürecinde kilit bir role sahiptir. Türkiye'de de gençlik hareketleri 1960'lı yıllar ve sonrasında siyaset sahnesinin önemli aktörlerinden biri olmayı başarmıştır. Bu başarıda TİP'in payı azımsanmayacak ölçüdedir.

Can'a göre (1986: 13), üretim sürecinde ve toplumsal ilişkilerde köklü dönüşümler gerçekleştirilmesi hedefi siyasal iktidarı, günlük yaşam içerisinde kazanımların elde edilmesi anlayışları üzerinden örgütlenme süreci ise demokratik kitle örgütlerini ortaya çıkarmaktadır. TİP ve gençlik hareketlerinin bu düzlem üzerinde bulunduğu söylenebilir. Köklü dönüşümler için gençlerin TİP'e, hak mücadelelerini kitleleştirebilmek adına ise TİP'in gençlik örgütlerine ihtiyacı bulunmaktaydı.

Ünsal'ın da belirttiği üzere (2002: 273), Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde 1956 yılında kurulan Fikir Kulübü (FK), gençlerin politik örgütlenmelerinin ilk adımı olarak gösterilmektedir. Bu süreç, öğrencileri 27 Mayıs'ın politik öznelerinden biri olmaya kadar götürmüştür (Atılğan 2015: 607). 1965 yılına geldiğimizde farklı illerdeki FK örgütlenmelerinin FKF çatısı altında birleşmesi ve FKF'nin TİP ile yakın bir ilişki içerisine girmesi hem TİP'in hem de öğrenci hareketlerinin dönüşümünde önemli bir dönüm noktası olmuştur (Atılğan 2015: 607-608; Ünsal 2002: 273). Bu süreçte TİP Genel Merkezi, FKF'nin genel çerçevesini oluşturma gayreti içerisine girmiştir. TİP Genel Merkezi tarafından oluşturulan rapora göre (1965); FKF; bilimsel düşünceyi ve geniş halk kitlelerinin faydasını ilke edinmiş üniversite öğrencilerinin aralarındaki dayanışmayı artırmak adına oluşturulan bir örgüttür. Zaman içerisinde gençlik hareketleri ve TİP arasında keskin farklılıklar oluşmuştur. Başta FKF olmak üzere birçok gençlik örgütünün demokrasi ve sosyalizm okuması TİP ile farklılıklar göstermeye başlamıştır. Yaşasın Halk Savaşı, İşçi Köylü El Ele Kanla İktidara" (Ural 1976: 33) gibi söylemler ve yapılan eylemler, TİP'in siyasal katılım anlayışı doğrultusunda yoğrulmuş halk iktidarı kavramından çok farklı bir yolu ifade etmekteydi. Kışlalı'ya göre (1974: 86-87), gençlik hareketlerinin, yasal zeminden şiddeti reddetmeyen bir harekete dönüşmesi, ani bir olay sonucunda gerçekleşmemiştir. Bu dönüşümde siyasal ve toplumsal koşulların etkisi göz ardı edilemezdi.

1961 – 1966 yılları arası baz alınarak TİP'in kitleleşme süreci kronolojik bir sıralama ile irdelenebilir. 1962 yılında TİP 50 bin üyeye ulaşma hedefini ortaya koymuştur. Geniş halk kitlelerinin TİP'e yönelmesi ve hak ve özgürlük mücadelelerini TİP çatısı altında gerçekleştirmeleri, TİP'in başlıca amaçlarından biri olmuştur. Bu amaç doğrultusunda, 06.11.1962 tarihinde örgütün sayıca geliştirilmesi adına TİP tarafından bir genelge kaleme alınmış ve hareketin kapılarının tüm emekçi kitlelere açık olduğu deklare edilmiştir (Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanlığı, 1962).

1963 yılında örgütlenme faaliyetleri hız kazanmıştır. Aybar'ın "50 bin üyemiz olduğunda önemli bir politik aktör konumuna ulaşabileceğiz, 100 bin üyemiz olduğunda ise tek bir vekilimiz olmasa dahi emekçilerin hak ve özgürlüklerinin daha korunur bir yapıya kavuşmasını sağlayacağız" şeklindeki ifadesinde de görüldüğü üzere örgütlenme faaliyetleri TİP'in öncelikli gündemlerinden biri haline gelmiştir (Aydinoğlu, 2011: 117). Ayrıca 1963 yılında iki milletvekili TİP'e geçiş yapmıştır. Bu geçiş TİP'in tanınırlığını artırmış ve TİP'in siyasal çizgisinin kamuoyunda tartışılmasına olanak sağlamıştır.

İki milletvekilliği TİP'e Anayasa Mahkemesi'ne itiraz edebilme hakkı sunmuş ve TİP'in kitleselleşme sürecine olumlu yansımıştır (Ünsal, 2002: 100).

TİP, 1964 yılında parti programını revize etmiştir. Bu programda; birey hak ve özgürlüklerinin önemine vurgu yapılmış, demokrasi kavramının seçme ve seçilme haklarının ötesine taşınmaması eleştirilmiş ve özel sektörün geniş halk kitlelerinin yararı doğrultusunda faaliyet göstermesi gerekliliği ifade edilmiştir (TİP, 1964: 67-68).

1965 yılı ise hem TİP hem de Türkiye siyasal yaşamı açısından kilit bir role sahiptir. O zamana kadar Türkiye'de, kendisini sosyalist bir yapı olarak tanımlayan ve hak ve özgürlük mücadelelerini ezilen sınıflar üzerinden okuyan bir örgüt meclise girmeye hak kazanamamıştı. 1965 seçimlerinde TİP on beş milletvekili ile TBMM'ye girdi ve TBMM çatısı altında grup kurmayı başardı. Bu TİP için buruk bir mutluluktur. Beklentilerin daha yüksek olması, TİP'in kitleselliğinin boyutu hakkında fikir sahibi olunmasını kolaylaştırmaktadır (Aydınoglu, 2011: 123). TİP, altın dönemini yaşamaktaydı (Varuy, 2010: 128).

Meclis çatısı altında grup kurabilme hakkına ulaşabilecek kadar kitleselleşen TİP'in kendisini konumlandırmış olduğu siyasal hat gün geçtikçe belirginleşmekteydi. Aybar, Mumcu ile gerçekleştirmiş olduğu mülakatta konumlanmış oldukları politik hattın Türkiye şartlarına göre oluşturulduğunu ifade etmiştir (Mumcu, 1994: 10-13). Aybar bu süreçte, proletarya diktatörlüğünü reddediyor ve kendisinin üretmiş olduğu güler yüzlü sosyalizm anlayışını TİP örgütüne benimsetmeye çalışıyordu. Proletarya diktatörlüğünün inşa, gelişim ve sona erme süreci TİP tarafından benimsenmemişti. Marksist kurama göre; mülkiyet sahipliği üzerinden örgütlenen toplumsal yapının dönüşümü için bireysel mülkiyetin kaldırılması ve işçilerin emek süreçlerinde kendi öz yönetimlerini oluşturması gerekmektedir. Bireysel mülkiyetin kaldırılması ve öz yönetimlerin oluşturulması yoluyla sınıflı toplum yapıları parçalanmaya başlayacak ve sınıflı toplum yapısının en önemli aygıtı konumundaki devlet mekanizması sönmümlenme sürecine girecektir (Bottigelli 1976: 14).

Bu sürecin sonunda egemenlerin elindeki devlet aygıtı yıkılacak ve yerine proleter diktatörlük inşa edilecektir (Fişek 1970: 59). Bu kuramda sınıfsız bir toplum meydana getirebilme sürecinin baş aktörü olarak proleterler belirlenmiştir. Bunun başlıca sebebi; bireyin kendisine ve topluma yabancılaşmasını sağlayan baskı aygıtlarına karşı özgürleşme mücadelesi ve gelecekteki sınıfsız toplum tahayyülü, bir sınıf olabilme hüviyetine erişmiş olan proletarya önderliğinde gerçekleştirilebileceği varsayımı üzerinden belirlenmiştir (Henry 2011: 75).

Aren'e göre (1968: 9; 2006: 137) TİP'in kitleselleşme süreci ile birlikte Aybar ve ekibi bilimsel sosyalizm anlayışını zedeleyecek ifadelerde bulunmuş ve bunun sonucunda partinin politik konumlanması TİP tüzük ve programında belirtilen çerçeve ile uyumsuzluk göstermiştir. Aren (1968: 9), sosyalist bir partide sosyalizmin ne olduğuna ya da ne olmadığına yönelik yapılan tartışmaların ironik bir hal aldığını ve bu tartışmaların TİP üye ve sempatanlarının sosyalist harekettten uzaklaşması sonucunu doğurduğu tezini ileri sürmektedir. Aren (2006: 137), Aybar'ın kuramının merkezini oluşturan "Türkiye sosyalizmi" çözümlemesinin ya da "güler yüzlü sosyalizm" anlayışlarının geniş çevreler tarafından kabul görmüş bir tanımı bulunmadığından dolayı parti ideolojisinin de netleşemediği vurgusunda bulunmaktadır.

TİP'in Türkiye'ye uygun sosyalizm çözümlemesi Türkiye şartları göz önünde bulundurularak gerçekleştirilmiştir. Buna göre;

- Toprak reformunun yapılması (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 4).
- Bankacılık ve sigortacılık sektörlerinin devletleştirilmesi (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 4).
- Tekel konumundaki işletmelerin devletleştirilerek halk yararına dönüşümünün sağlanması (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1966a: 4).
- Yabancı güçlerin askeri üslerinin Türkiye topraklarından kaldırılması (TİP 1968: 10).
- Sanayisini geliştirememiş bir ülkenin emperyalist devletler ile bütünleşmesinin sömürü ilişkileri üzerinden örgütleneceği gerekçesiyle "Ortak Pazar" başlığı altında Batılı devletler ile yapılan anlaşmaların sonlandırılması (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi 1968: 20).
- Ağır endüstri kurumlarının devlet tarafından kurulmasının hedeflenmesi (Türkiye İşçi Partisi Kurucu Üyeleri: 1962).
- Emekçi kesimlerin hem ekonomik yönden refaha kavuşmalarının hem de siyasal özne konumuna yükselmelerini sağlayarak siyasal karar alma mekanizmalarında aktif bir şekilde rol almalarının sağlanması (Türkiye İşçi Partisi Kurucu Üyeleri: 1962).

• Gelir adaletinin sağlanmasında emek kavramının merkeze konulması (Türkiye İşçi Partisi Kurucu Üyeleri: 1962) gibi hedefler kamuoyuna duyurulmuştur.

Bununla birlikte Bozbeyli'nin de ifade ettiği gibi (1970: 252) TİP, Türkiye'nin ekonomik yönden geri kalmışlığını vurgulamakta, 1945 sonrası hayata geçirilen politikalar aracılığıyla dışa bağımlı bir ülke konumuna düştüğü tezini ileri sürmektedir. 1964 yılında, ülke genelinde üretim faaliyetlerine katılanların %77.4'ü tarım sektöründeydi. Tarım sektörünün geri kalmışlığı da göz önünde bulundurulduğunda, ülke tarımı dışa bağımlı, gelişmiş kapitalist ülkelerin tamamlayıcısı konumundaydı (TİP 1964: 28-29). Köylerdeki bu olumsuz durum kente göçü teşvik ediyor, köylü sınıfından işçi sınıfına geçiş yaşayan bireyler sınıf bilinci ile donatılmadan, yeni hayatlarına uyum sağlıyorlardı. Bu süreçte, şehirde iş bulan birey kendisini şanslı görüyor, toplumsal meselelere karşı duyarsız kalabiliyordu (Ünsal 2002: 347). 1960'larda yaşanan kentlere yoğun göç sürecini toplumsal ve ekonomik ilişkiler üzerinden yeni bir sistemin inşa süreci olarak yorumlamak, işçi sınıfı bilincinden uzak kitlelerin sanayiye yönlendirilmesini anlamlı kılabilmektedir (Batuman 2010: 69).

TİP Programına göre (1964: 34-35) Türkiye sanayisi ise 1930'lardan itibaren yapılan iyileştirme hamlelerine karşın ne tam sanayileşebilmiş ne de ekonominin gelişmesinde öncü görevinde bulunabilecek yapıya ulaşmıştır. Bu bilgiler ışığında, üretim araçlarına sahip olmayan ve sayıları neredeyse nüfusun tamamına yaklaşan kesimin yoksulluk girdabının içine girdikleri açıktır.

Ancak, Aybar'a göre (1988b: 284), Türkiye'yi diğer geri kalmış ülkelerden ayıran temel noktalar bulunmaktadır. Bu görüşe göre; Türkiye'de cılız da olsa bir demokrasi kültürü vardır ve halk yapılacak olan köklü reformları kabul edebilecek düzeydedir (Bozbeyli 1970: 252). TİP programına göre (1964: 18-19) hayata geçirilecek ekonomik reformlar; Türkiye'ye özgü bir kalkınma yolunu beraberinde getirebilecek ve ekonomik yönden geri kalmışlık makûs talih olmaktan çıkacaktır. TİP program ve tüzüğü incelendiğinde TİP'in kendisine belirlemiş olduğu asli görevlerin sosyalizmi inşa etmek ve sınıfsız topluma geçişin koşullarını aramak olmadığı görülmektedir. TİP(1964:18), Türkiye'nin muasır medeniyetler seviyesinde ekonomik ve toplumsal refaha ulaşmasını en önemli görev olarak belirlemiştir (Ünsal 2002: 124). Bu hedefi gerçekleştirmede TİP'i meclisteki diğer partilerden ayıran temel fark ise kapitalizm dışında bir yol haritası oluşturmasıydı. TİP'in, liberal demokrasi anlayışından keskin bir kopma yaşamadığı programında açıkça görülmektedir. Bunun yanında; kalkınma sürecinde özel sektöre kamunun yardımcılığı rolü verilmesi ve bu şekilde özel sektörün gelişmesinin hedeflenmesi TİP'in sosyalist politikalara olan mesafesini göstermektedir (TİP 1964: 64). Ek olarak TİP programında (1964, s. 82), mülkiyet ve miras haklarının tanıdığını da açıkça deklare edilmektedir.

Tüm bunlara rağmen TİP, köklerinin işçi sınıfında olduğunun bilinciyle düşük gelir grubuna sahip kitlelerini siyasal alana çekmeyi başarmış bir örgüt olarak ele alınabilir. TİP'i kuracak olan sendikacıların örgütlediği Saraçhane Mitingi ile başlayan süreç; Türkiye'de emek hareketinin yeni bir boyut kazanmasını sağlamış ve TİP bunda önemli bir aktör konumunda görev almıştır (Çelik 2010: 105).

TİP politik hattının netleşmesiyle birlikte, geniş halk kitlelerine ulaşmaya başlamış ve bazı odakların hedefi haline gelmiştir. Türkiye siyasal tarihine "Beyaz Saray Olayları" olarak geçen ve 1961 Anayasası'nı savunma üzerinden örgütlenen toplantı hedef alınmıştır. Saldırıda TİP üye ve sempatanları ilk kez hedef alınmıştır. Ardından "Gültepe Olayları" gerçekleşmiştir. Komünizm ile Mücadele Derneği ve İlim Yayma Cemiyeti gibi muhafazakar örgütler İstanbul Gültepe'de 9 Aralık 1962 yılında TİP'in ilçe başkanlığı açılışına saldırmış ve TİP'in kitleselleşmesinin önüne geçmek istemiştir. TİP kitleselleşme sürecine girdikçe taşlı sopalı saldırıların da ardı arkası kesilmemiştir. Aybar'ın da ifade ettiği gibi (1988: 241) "Adana, Akhisar, Zonguldak, Kırıkkale, Konya, Turgutlu, Mersin ve Bursa'da" TİP etkinlikleri saldırılar ile sonlandırılmaya çalışılmıştır. Sonraki süreçte ise sokak saldırıları meclise taşınmış ve TİP milletvekilleri meclis çatısı altında yaralanmışlardır.

1966 yılında TİP'in ikinci büyük kongresi gerçekleştirilmiştir. Bu kongrede uluslararası ilişkiler konusunda çeşitli kararlar alınmıştır. NATO'ya keskin bir karşı duruş gösterilmesi, antiemperyalist bir hat üzerinde konumlanma, sömürülen uluslar ile yakın temaslar kurulması gibi kararlar da aynı kongrede alınmıştır. Bu kararlardan en önemlilerinden biri herhangi bir ülke ile askeri iş birliği yapılmasına mesafeli yaklaşılması idi. Bu kararın SSCB üzerinden okunması TİP'in Türkiye'ye özgü sosyalizm anlayışını gözler önüne sermekteydi (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi, 1966: 3). Ek olarak TİP bünyesinde Stalinizm düşüncesi desteklenmemekteydi. Stalinizm tartışmaları TİP bünyesi içerisinde de görülmektedir. Boran (1968), Milliyet gazetesindeki yazısında Stalinist anlayışın reel sosyalizmin prototipi olmadığını, Stalinist ideolojiyi yaratan etkenlerin 1960'ların siyasi atmosferinde etkinliklerini

yitirdiğini ve bu sebepten dolayı burjuva diktatörlüğüne benzer bir şekilde geniş halk kitlelerini siyaset sahnesinde yok sayacak bir siyasi anlayışın yok hükmünde olduğunu ifade etmektedir.

TİP politik hattının yaratıcısı olarak tasvir edebileceğimiz Aybar'ın Stalin hakkındaki görüşleri de Boran'dan farklı değildir. Aybar (1988c: 15), Stalin dönemi ve sonrasındaki Stalinist anlayışın kişi diktası üzerinden ele alınması gerekliliğini vurgulayarak, bu anlayışın işçi sınıfı iktidarı ile bağdaştırılamayacağını ifade etmektedir. Bu çözümlemenin kökeninde, Stalinist yapıların hem ekonomik hem de sosyal hayatın şekillendirilmesi süreçlerinde özne rolünü yalnızca yönetici sınıflara devrettiği varsayımı bulunmaktadır (Aybar 1988c: 36).

TİP'in Gelişiminde Rol Oynayan Koşulların İrdelenmesi

Çok partili sisteme geçiş ve iktidarın el değiştirmesi ile birlikte Türkiye siyasetinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemin mimarı olarak Demokrat Parti gösterilebilir. Demokrat Parti, "Yeter, söz milletindir" sloganı ile meydanlara inmiş ve geniş halk kitlelerinin sesi olacağı iddiasında bulunmuştur. Bu iddia toplumun geniş bir kesimi tarafından kabul görmüştür. Tek parti döneminin sonlanmasıyla birlikte halkın siyasete olan ilgisinde artışlar gözlemlenmiştir. Uslu, halkın siyasete olan ilgisinin artmasıyla siyasal rekabetin şehir merkezlerinden köy kahvelerine kadar yayıldığını ifade etmektedir. Bu rekabet emekçi kesimleri de derinden etkilemiştir. Emekçilerin sendikal hak mücadeleleri ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi gerekliliği hem Cumhuriyet Halk Partisi hem de Demokrat Parti tarafından dile getirilmiş ve emekçilerin önemli kazanımlar elde edebileceği bir dönemin kapıları aralanmıştır (Uslu, 2015: 344). Ek olarak, İkinci Dünya Savaşı süresince CHP, birikim politikası uygulamak zorunda kalmıştır. İktidar değişikliğiyle birlikte birikim politikası Demokrat Parti'ye olumlu katkı sağlamıştır. Eski döneme göre görece bir bolluk ortamı oluşmuş, çalışanların ücretlerinde artışlar gerçekleştirilmiştir (Aybar, 1988: 34). İktisadi ve sosyal hayattaki gelişimler Demokrat Parti'nin halk nezdinde saygınlığını artırmış ve seçim zaferleri birbirini izlemiştir.

1950'lilerin ikinci yarısıyla birlikte Demokrat Parti iktidarının halk nezdindeki itibarı ters yönde ilerlemeye başlamıştır. Borçlanma üzerinden büyüme ve gelişim yolunu seçen Demokrat Parti iktidarı alınan borçların geri ödeme döneminin gelmesiyle birlikte faturayı emekçilere kesmiş ve kemer sıkma politikalarını geniş halk kitleleri üzerinden uygulamaya başlamıştır (Aybar, 1988: 34). Devreye sokulan liberal politikalar emekçi yığınların yaşam koşullarının günden güne kötüleşmesini beraberinde getirmiştir. Kötüleşen iktisadi koşullar demokrat olduğu iddiasında bulunan Demokrat Parti iktidarını otoriter bir anlayışa sürüklemiştir. 6-7 Eylül Olayları, Vatan Cephesi'nin kuruluşu ve anti demokratik faaliyetleri, Tahkikat Komisyonu ile muhalefeti etkisizleştirme girişimleri gibi ülkenin demokratikleşmesine olumlu katkı sağlamayacak bir dizi olay, Demokrat Parti iktidarının konumlanmış olduğu siyasal hattı her geçen gün otoriter bir yapıya yakınlaştırmıştır (Aybar, 1988: 35-38). Bu süreç demokrasi kırıntılarını da bertaraf eden bir askeri darbe ile sonuçlanmıştır.

27 Mayıs 1960 tarihi Türkiye siyasal hayatı açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Madalyonun bir yüzünde gerçekleştirilen askeri darbe ile seçme ve seçilme hakları dâhil hak ve özgürlükler kesintiye uğratılmış, yukarıdan bir müdahale ile demokrasi ortadan kaldırılmıştır. Madalyonun diğer tarafında ise Türkiye'de demokratik hak ve özgürlükleri iyileştirebilecek bir anayasa ortaya konulmak istenmiştir (Tura, 2008: 81). Bu da 27 Mayıs Askeri Darbesi'nin farklı şekillerde yorumlanmasına sebebiyet vermiştir.

1960'lı yıllar başta Avrupa olmak üzere dünyanın dört bir yanında eşitlik, hak ve özgürlük taleplerinin geniş halk kitleleri tarafından yüksek sesle dillendirildiği bir zaman dilimi olarak gösterilebilir. Bu türden zaman dilimleri yöneten-yönetilen ilişkilerini şekillendiren anayasaları da etkileyebilmektedir. 1924 anayasasının inşa sürecinde hem Türkiye hem de uluslararası alanda hak ve özgürlüklerin anlam ve tartışılma süreci 1960'lı yıllara göre keskin farklılıklar içermekteydi (Özbudun, 2012: 6). 1960'lı yılların şart ve koşulları doğrultusunda hazırlanan anayasa, yöneten-yönetilen ilişkilerinde geniş halk kesimlerine fayda sağlayabilecek çeşitli kazanımlar sunmaktaydı. Temel hak ve ödevler kısmı 1961 Anayasası'nda ayrıntılı şekilde ele alınmıştır. Düşünce hak ve hürriyeti, toplantı hak ve özgürlükleri, basın özgürlüğü, gösteri, yürüyüş hakları gibi birçok kazanım 1961 Anayasası ile geniş halk kitlelerince elde edilmiştir (Resmi Gazete, 1961: 4642-10859). Bu süreç emekçi kitlelere olumlu yansımıştır. Başta emekçiler olmak üzere geniş halk kitleleri hak ve özgürlük taleplerinde bulunmuş, emekçiler grev ve sendikal hak taleplerini yüksek sesle dillendirmeye başlamışlardır (Aybar, 1988: 84-85). 1940'lı yıllarda 50 bini aşamayan sendikal emekçi sayısı 1960'lı yıllar ile birlikte 300 bini aşmış, örgütlü bir güç olma bilinci işçi sınıfı tarafından tartışılmaya başlanmıştır (Koçak, 2020: 75). Bu da yöneten-yönetilen

ilişkilerini tartışmaya açmış ve başta emekçiler olmak üzere geniş halk kesimleri yönetme eylemine müdahale edebilecek yetilere sahip oldukları kanısına varmışlardır (Kalaycıoğlu & Sarıbay, 2000: 290-291). Bu örgütlü güç bir siyasal partiyi, siyasal parti ise örgütlü gücün gelişimini tetikleyebilme ihtimalini doğurmuştu. TİP, bu koşulların bir ürünü olarak ele alınabilir. TİP tüzüğüne göre partinin kuruluş amacı; bireylerin hem kendi yaşamlarıyla ilgili konulara hem de memleket meselelerine müdahil olabilmelerinin sağlanmasıydı (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi, 1962: 6). Osmanlı'dan başlayıp 1960'lı yıllara kadar geçen sürede geniş halk kesimleri yönetme eyleminin aktif bir unsuru olarak ele alınmamaktaydı. Yönetici sınıflar ve yönetici sınıfları etkileyebilen kesimler arasında sanayiciler, tüccarlar gibi çeşitli kesimler bulunmaktaydı. İşçi ve köylü sınıfı ise yönetme eyleminde pasif bir rolü üstlenmekteydiler (Fişek, 1969: 83).

TİP'in gelişimini sağlayan koşullardan bir diğeri ise örgütün kendisini konumlandırmış olduğu antiemperyalist tutumdur. Kurtuluş Savaşı, Türkiye siyasal tarihi okumalarında çok kilit bir rol oynamaktadır. Bağımsızlık ruhu Kurtuluş Savaşı ile birlikte toplumun çok büyük bir kesimine taşınabilmiştir. TİP, dış politika anlayışını bağımsızlık ruhu üzerinden belirlemeyi seçmiştir. ABD emperyalizmi, NATO'nun ideolojik nosyonu, SSCB'nin dış politika hamleleri gibi birçok durum TİP tarafından bağımsızlık ruhu üzerinden okunmaktaydı. Bağımsızlık ruhunu tüm topluma yayabilecek ve geniş halk kitlelerinin iktidarda söz sahibi olabilecek bir yapının anahtarı, TİP raporuna göre TİP iktidarı ile gerçekleşebilecekti (Ekinci vd., 1966). ABD emperyalizminin dünya halkları için barındırdığı tehlikeler bu raporda ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktaydı. Bu tehlikelere karşı direnişin merkezi olarak TİP gösterilmekteydi. Arap-İsrail gerilimi de TİP tarafından aynı düzlemde ele alınmaktaydı. Sömürge toplumların kurtuluşunun yegâne yolu olarak Arap yarımadasındaki ilerici güçlerle Türkiye'deki demokratik, eşitlikçi ve bağımsızlık ruhu taşıyan kitlelerin iş birliği yapması gerekliliği TİP tarafından önemle vurgulanmıştır (Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi, 1968: 6). TİP, Vietnam Savaşı'ndan Kıbrıs Sorununa kadar tüm kritik olayları antiemperyalist hat üzerinden ele almaya çalışmıştır. Bu hat başta öğrenciler olmak üzere geniş halk kitlelerini TİP ile yakınlaştırmış ve TİP'in kitleleşme sürecine olumlu katkı sağlamıştır.

TİP'in kitleleşme sürecine etki eden bir diğer faktör Türkiye siyasetinin genel yapısıdır. Demokrat Parti ve ardılları siyaset yelpazesinin sağında bulunmaktaydı. Cumhuriyet Halk Partisi ise kendisini ortanın solunda konumlandırmaya çalışıyordu. TİP ise konumlanmış olduğu politik hat ile farklılaşmayı başarmıştı. TİP, Türkiye solunda bulunan örgütlü yapılardan da, kurucu parti kimliğinden ortanın soluna geçiş yapmaya çalışan Cumhuriyet Halk Partisi'nden de, Demokrat Parti ve ardıllarından da farklılaşmaktaydı. TİP'in gelir eşitsizliği okuması hem Demokrat Parti ve ardıllarından hem de Cumhuriyet Halk Partisi'nden keskin farklılıklar içermekteydi.

TİP'in gelişim sürecini kapsayan zaman diliminde proleter diktatörlük anlayışını benimsemeyen işçi partileri ya da örgütlenmeleri, sistemin kökten bir dönüşüme uğramadan reformlar aracılığıyla, adaletsiz bir şekilde yönetilen gelir dağılımı eşitsizliklerini çözme tahayyülündeydiler (Garaudy, 1968: 18). TİP de kendisini bu düzlem üzerinde konumlandırmaktadır. TİP, Türkiye'nin gelişmiş milletler arasında olamamasını ekonomik nedenler üzerinden çözümlenmektedir (Bozbeyli, 1970: 252). TİP programında (1964: 34-35), Türkiye'nin 1960'lı yıllardan itibaren sanayileşme atılımları içerisinde bulunduğu ancak başarılı olamadığı belirtilmektedir. TİP, bu aksaklıkları çözmek ve Türkiye'yi muasır medeniyetler seviyesine taşımaya amaç edinmiş bir örgütlü yapıdır. Kapitalizm dışı bir yol arayışı içerisinde olması TİP'i diğer partilerden farklılaştırmaktadır. Plancı, devletçi ve karma bir ekonomi anlayışı TİP tarafından benimsenmektedir (TİP, 1964: 100-101). Bu süreçte emekçilerin hak ve özgürlüklerinin artırılacağı önemle vurgulanmaktadır. Sol ideoloji ve emekçiler arasındaki yakın ilişki TİP'in kitleleşme sürecini tetiklemiştir. TİP bulunmuş olduğu politik hat ile doğru orantılı olarak hem emekçilerle iş birliği yaparak onları siyasal aktör konumuna sürüklemek istemiş (TİP, 1964: 54) hem de aydınlar, doğulular gibi gruplardan bloklar oluşturarak diğer siyasal örgütlerden farklı bir yol haritası oluşturmuştur (Ünsal, 2002: 4). Bu zaman aralığında emekçiler yurdun dört bir yanında hak mücadelelerine girişmişlerdir. Derby Lastik, Singer gibi fabrikalar işçiler tarafından işgal edilmiş, öğretmenler "Büyük Eğitim Yürüyüşü" düzenlemiş, köylüler toprak ağalarına karşı başkaldırmış, boykotlar birçok iş koluna yayılmış ve TİP'in kitleleşme sürecinin ivmesi hız kazanmıştır (Atılğan, 2015: 614-620). 15-16 Haziran Büyük İşçi Direnişi'nin ayak izleri de bu tarihlerdeki mücadelelerde aranabilir.

SONUÇ

TİP, 1960'lı yılların başında kurulmuş ve akabinde hızlı bir gelişim göstererek kısa bir süre içerisinde Türkiye'de siyasal aktörlerden biri olmayı başarmıştır. TİP'in inşa ve kitleselleşme süreci ulusal ve uluslararası koşullarla iç içe geçmiştir. Eğer, İkinci Dünya Savaşı faşizmin galibiyeti ile sonlansaydı TİP'in Türkiye topraklarında yeşermesini beklemek bir hayal mahsulü olabilirdi. Ya da SSCB'nin Batı bloku olmadan tek başına bir zafer elde etmesi durumunda, Marksizm tartışmalarının içerisinde Batı demokrasisinin izlerini bulmak güçleşebilirdi.

Başta Avrupa'da olmak üzere birçok komünist partinin demokratik sosyalizm modelini benimsemesi ve kapitalizm ile sosyalizm arasında yeni yol arayışlarına girmesi ile 1945 sonrası uluslararası düzen arasındaki bağın zayıf olduğunu söylemek güçtür. Bu tarihlerde Türkiye'de tek partili sistem sona ermiş akabinde ise iktidar el değiştirmiştir. Bu süreçte emekçiler başta sendika olmak üzere hak ve özgürlük alanlarında birçok kazanımlar elde etmiş ve Türkiye'de bir işçi partisinin filizlenebileceğine dair tartışmalar boy göstermiştir.

27 Mayıs demokrasiye vurulan darbe ve demokrasinin geliştirilmesini sağlayabilecek bir anayasa hazırlaması ile çok farklı şekillerde yorumlanabilmektedir. TİP, bu süreci iyi değerlendirmiş ve 1961 Anayasası'na sıkı sıkıya bağlı bir yapı şeklini almıştır. Anayasanın hak ve özgürlükler alanında geçmişe nazaran daha ilerici bir konumda olması, TİP yöneticileri tarafından anayasanın her ne kadar askeri darbenin bir ürünü olsa da benimsenmesini sağlamıştır. Antiemperyalizm başlığı altında toplanan TİP'in ileri gelen kadroları, bağımsızlık mücadelesi üzerinden örgütlenme anlayışı geliştirmişler ve partinin politik hattını bu düzlem üzerine yerleştirmişlerdir.

Reel sosyalizmin ve işçi sınıfının rolünün tartışmaya açılması farklı örgütlenme şekillerini de beraberinde getirmiştir. Bu yapılar merkezlerine işçi sınıfı yerine toplumun farklı bileşenlerini yerleştirmekteydiler. Bu yapılarda gençliğin rolü, işçi sınıfının bilinçlenmesini sağlamaktan çok öteydi. Azınlıklar, cinsiyet gibi faktörler ön plana çıkmaktaydı. TİP, zamanın ve mekânın ruhundan beslenerek Türkiye'ye özgü bir sosyalizm anlayışını sosyalizm tartışmaları içerisinde geliştirmiştir. Proleter diktatörlük anlayışı TİP tarafından kabul edilmemektedir. Geniş halk kitleleriyle hareket etmenin kitleselleşme sürecine olumlu etki edebileceği düşünülmekteydi. 1965 seçimlerinde Türkiye tarihinde kendisini sosyalist olarak tanımlayan bir yapı ilk kez mecliste grup kurmayı başarmış ve kitleselleşme süreci zirveye ulaşmıştır. Bu tarihten sonra ideolojik zayıflıklar ve parti içi karışıklıklar örgütün gündemüne erimesini sağlamış başta gençler olmak üzere birçok kesim kendi siyasal yollarını belirleme kararı almışlardı.

KAYNAKÇA

Amendola, G. (1978). İtalya Komünist Partisi'nin Sosyalizm Yolu, Çev: Alp Kaya, Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Sayı: 40-41, s. 44-52.

Aren, S. (1968, Kasım 19), Sadun Aren İhtilafın Seyrini Açıklıyor, Ant Dergisi, Sayı: 99, s. 9.

Aren, S. (2006). Puslu Camın Arkasında, Birinci Baskı, İmge Kitabevi.

Atılğan, G. (2015). Sanayi Kapitalizminin Şafağında, Editör: Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu & Ateş Uslu, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat, Birinci Baskı, s. 501-656, Yordam Kitap Basın ve Yayın.

Aybar, M. A. (1968). Bağımsızlık, Demokrasi, Sosyalizm: Seçmeler 1945-1967, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi.

Aybar, M. A. (1988a). Türkiye İşçi Partisi Tarihi, C. 1, BDS Yayınları.

Aybar, M. A. (1988b). Türkiye İşçi Partisi Tarihi, C. 2, BDS Yayınları.

Aybar, M. A. (1988c). Türkiye İşçi Partisi Tarihi, C.3, BDS Yayınları.

Aydemir, Ş. S. (1963, Ocak 9). Türk Sosyalizminin İlkeleri. YÖN (56), s. 8-10.

Aydınoglu, E. (2011). Türkiye Solu (1960—1980), 3. Baskı, Versus Kitap.

Batuman, B. (2010). "Ey İyi Kalpli Üvey Ana": Kent Tarihi Yazımı ve Bir Çatışma Alanı Olarak Erken Cumhuriyet Ankara'sı: Tarih, Sınıflar ve Kent, Birinci Baskı, s. 67-99, Dipnot Yayınları

- Bayhan, V. (2014). Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), s. 23-57. <https://doi.org/10.20493/bt.15516>
- Bensoussan, G., & Labica, G. (Ed.). (2016). *Marksizm Sözlüğü*, Çev: Volkan Yalçıntoklu, Birinci Basım, Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Boran, B. (2010). *Behice Boran: Yazılar, Konuşmalar, Söyleşiler, Savunmalar*, C. 1, Sosyal Tarih Yayınları.
- Boran, B. (1968, Ağustos 27). *Çekoslovakya Olayları: Sosyalist Demokrasi ve Ulusal Bağımsızlık*, Milliyet,
- Bottigelli, E. (1976). *Bilimsel Sosyalizmin Doğuşu*, Çev: Kenan Somer, Birinci Baskı, Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Bozbeyli, F. (1970). *Parti Programları: Türkiye’de Siyasi Partilerin Ekonomik ve Sosyal Görüşleri-Belgeler*, Baha Matbaası.
- Can, S. (1986). *Öğrenci Dernekleri: Toplumsal Yaşama Katılım İçin*, Birinci Basım, Yarı Yayınları
- Claudin, F. (1978). *İspanya Komünist Partisi’nde Bölünme*, Çev: Tarık Günersel, Birikim-Aylık Sosyalist Kültür Dergisi, Sayı: 40-41, s. 9-26.
- Çevikbaş, R. (2014). *Bürokrasi Kuramı ve Yönetel İşlevi*, *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2), s.74-102.
- Ekinci, T. Z., Erik, Ş., & Çelenk, H. (1966). *Antiemperyalist Savaşla İlgili Komisyon Raporu, Türkiye İşçi Partisi*, <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0052/> (Erişim Tarihi: 08. 05. 2023)
- Faraldo, J. M. (2017). *Entangled Eurocommunism: Santiago Carrillo, the Spanish Communist Party and the Eastern Bloc during the Spanish Transition to Democracy, 1968–1982*. *Contemporary European History*, 26(4), s. 647-668. <https://doi.org/10.1017/S0960777317000339>
- Faulkner, N. (2012). *Marksist Dünya Tarihi: Neandertallerden Neoliberalere*, Çev: Tuncel Öncel, Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Fişek, K. (1969). *Türkiye’de Kapitalizmin Gelişmesi ve İşçi Sınıfı*, Birinci Basım, Doğan Yayınları.
- Fişek, K. (1970). *100 Soruda Sosyalist Devlet*, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi.
- Fraser, R. (1988). *1968: İsyancı Bir Öğrenci Kuşağı*, Çev: Kudret Emiroğlu, Birinci Baskı, Belge Yayınları.
- Garaudy, R. (1968). *Doğmayan Hürriyet*, Çev: Aydil Balta, Prag 1968: Doğmayan Hürriyet, Birinci Baskı, s. 9-26, E Yayınları.
- Gramsci, A. (1989). *İtalya’da İşçi Konseyleri Deneyimi*, Çev: Yusuf Alp, Birinci Baskı, Belge Yayınları.
- Gürdaş, B. (2020). *Mayıs 1968 ve Görsel Kültüre Etkisi*, Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 37(1), s. 154 – 169.
- Kalaycıoğlu, E., & Sarıbay, A. Y. (2000). *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, Alfa.
- Karan, M. (1962, Eylül 12). *Kemalizm Türk Sosyalizmi*. *YÖN*(39), s. 6-7.
- Karluk, R. (2014). *Avrupa Birliği: Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları* (11. Baskı). Beta Basım
- Kışlalı, A. T. (1974). *Öğrenci Ayaklanmaları*, Birinci Basım, Bilgi Basımevi.
- Koçak, M. H. (2020). *1950’lerde Emek Hareketi*, Editör: Aziz Çelik, Disk Tarihi: Kuruluş, Direniş,

- Varoluş 1967—1975: C. 1, s. 75-78, DİSK Yayınları No:78.
- Lelandais, G. E. (2009). Sosyal Hareketler Teorileri ve Küreselleşme, Editör: Barış Çoban, Yeni Toplumsal Hareketler: Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet, Birinci Basım, s. 63-90, Kalkedon Yayınları.
- Mumcu, U. (1994). Aybar İle Söyleşi: Sosyalizm ve Bağımsızlık, 11. Basım, Tekin Yayınevi.
- Nesin, A. (1965, Nisan 22). Çağımızın İnsanı ve Politika. Dönüşüm Gazetesi, s. 4-5.
- Offe, C. (2002). 1968 Thirty Years After: Four Hypotheses on the Historical Consequences of the Student Movement. Thesis Eleven, 68(1), s. 82-88. <https://doi.org/10.1177/0725513602068001006>
- Özbudun, E. (2012). Türkiye’de Anayasa Yargısının Doğuşu: 1961 Anayasası Üzerindeki Kurucu Meclis Görüşmeleri, Liberal Düşünce Dergisi, Sayı: 68, s. 5-18.
- Özman, A. (2008). Mehmet Ali Aybar, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, C. 8, İkinci Baskı, s. 376-403, İletişim Yayınları.
- Temel Hak ve Ödevler, 334 Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 4662 (1961). <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10859.pdf> (Erişim Tarihi: 10.05.2023)
- San, C. (1969). Dünyada Öğrenci Hareketleri, 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye’de), Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, s. 5 -46.
- Şener, M. (2015). Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset; YÖN, MDD ve TİP, İkinci Basım, Yordam Kitap.
- TİP. (1964). Türkiye İşçi Partisi Programı, Ersa Matbaacılık.
- TİP Genel Merkezi. (1965). FKF Politikası ve Çalışmaları Üzerine Taslak, <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0053/> (Erişim Tarihi: 05.06.2023).
- TİP Kurucu Üyeleri. (1962). Türkiye İşçi Partisi Bildirisi, TİP Genel Merkezi, E <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0028/> (Erişim Tarihi: 10.05.2023).
- Tura, A. R. (2008). Türkiye’de Troçkizm, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Sol, C. 8, 2. Baskı, s. 78-85, İletişim Yayınları.
- Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanlığı. (1962). Teşkilata Genelge, <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0144/> (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1962). Türkiye İşçi Partisi Tüzüğü. İstanbul Matbaası. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0019/> (Erişim Tarihi: 03.06.2023).
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1966). Türkiye İşçi Partisi İkinci Büyük Kongresi: Alınan Kararlar ve Yapılan Seçimlerin Sonuçları, Başnur Matbaası. <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0030/> (Erişim Tarihi: 10.05.2023).
- Türkiye İşçi Partisi Genel Merkezi. (1968). Çalışma Raporu: Üçüncü Büyük Kongre 9 -12 Kasım: Ankara, Latin Matbaası, <https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0032/> (Erişim Tarihi: 15.04.2023)
- TİP Kurucu Üyeleri. (1962). Türkiye İşçi Partisi Bildirisi, TİP Genel Merkezi,

<https://www.tustav.org/e-arsiv/tip-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu/nihat-sargin-arsiv-fonu-zarf-no-0028/> (Erişim Tarihi: 01.04.2023)

- Uslu, A. (2015). "Hür Dünya'nın Saflarında, Editör: Gökhan Atılgan, Cenk Saraçoğlu, & Ateş Uslu, Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat, Birinci Basım, s. 341-386, Yordam Kitap Basın ve Yayın.
- Ünlü, B. (2002). Bir Siyasal Düşünür Olarak Mehmet Ali Aybar, Birinci Baskı, İletişim Yayınları.
- Ünsal, A. (2002). Türkiye İşçi Partisi (1961—1971): Umuttan Yalnızlığa, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Varuy, N. (2010). Türkiye İşçi Partisi: Olaylar-Belgeler-Yorumlar (1961-1971), Birinci Basım, Sosyal Tarih Yayınları.

